

Stalin i l'estalinisme: cinquanta anys després

**L'estalinisme és
el període de poder
bolxevic basat
en la teoria “socialisme
en un sol país”.**

Històricament l'estalinisme és el període en el qual el poder dels bolxevics es consolida a l'URSS sota la suprema i autocràtica direcció de Ióssif Stalin, basada en la seva teoria del “socialisme en un sol país”. El sistema va caracteritzar-se per una repressió implacable de qualsevol manifestació de dissidència, real o suposada, i per un desenvolupament industrial i militar que va tenir un enorme cost social. L'estalinisme va ser un suprem exemple de manipulació ideològica i de pràctica de poder descarnada i la seva doctrina es va convertir en obligatòria a l'URSS i en el moviment comunista internacional ortodox.

L'ascens. L'arribada al poder de Stalin en el si del partit bolxevic va ser lenta, però constant atesa la seva notòria capacitat organitzativa i l'hàbil construcció d'una xarxa burocràtica interna favora-

ble. Quan l'any 1917 va triomfar la revolució, Stalin va ser designat comissari de les Nacionalitats. Uns anys abans havia escrit un text divulgatiu sobre la qüestió nacional que va cridar l'atenció de Lenin. La guerra civil va afavorir el procés de concentració del poder soviètic i de restricció del pluralisme que conclouria amb la prohibició dels partits polítics (1920) i fins i tot de les fraccions internes dels bolxevics (1921), si bé aquestes encara van poder manifestar-se en la pràctica –almenys en la cúpula– fins a finals dels anys vint. Stalin va saber maniobrar amb habilitat davant les pugnes de les diverses faccions bolxevics i, paral·lelament, va anar concentrant diverses funcions en la direcció fins aconseguir la secretaria general del partit bolxevic (1922).

En els debats polítics sempre va mantenir-se en un discret segon pla, canviant d'aliances segons les circumstàncies, i –al final– Stalin va acabar representant el sentir majoritari de l'aparell, desitjós d'estabilitat. Ell va ser un dels principals impulsors del culte al leninisme, com a assaig legitimador previ de la seva persona, cosa que explica que –a la fi dels anys vint– el tàndem Lenin-Stalin semblés natural. El fracàs de la revolució comunista a Europa occidental i la fi de la guerra civil a Rússia van obligar a modificar les previsions bolxevics i a reorientar la seva política. La pràctica va

El debat sobre la 'revolució permanent' (Trotski) i el 'socialisme en un sol país' (Stalin) va ser l'última discussió oberta en el si de la cúpula bolxevic, que es produí en un context internacional desfavorable per a l'URSS. Això contribueix a explicar que el gruix del partit bolxevic s'alineés amb Stalin, que ofería seguretat enfront de l' 'aventurerisme' dels seus rivals

desmentir dues tesis profundament arrelades anteriorment: la de que l'impacte de la revolució d'octubre "escombraria" la burgesia i la tesi que una Rússia revolucionària aïllada no podria sobreviure. Doncs bé, cap d'ambdós supòsits va verificar-se: ni la classe obrera occidental va abandonar massivament els reformistes (els nous PC foren, gairebé sense excepció, minoritaris), ni el poder soviètic es va enfonsar. L'adaptació leninista a aquestes realitats va concretar-se en la política de "front únic" per a reconstruir la unitat d'acció del moviment obrer a Europa i en la NEP (Nova Política Econòmica) per a Rússia.

En els debats dels bolxevics sobre qüestions tàctiques i estratègiques del període cal distingir entre la fraseologia oficial –imposada pels vencedors fàctics– i els esdeveniments reals. D'entrada, el terreny de la polèmica era desfavorable per a Lev Trotski, Aleksander Zinoviev i Nikolai Bukharin, ja que el pluralisme estava força restringit en el si del partit bolxevic. A més, els adversaris de Stalin no van saber oferir un front comú coherent i, quan ho van intentar (tot i que sense Bukharin) mitjançant el "bloc de les oposicions" (Zinoviev-Trotski), es van trobar atrapats per la seva gran debilitat organitzativa i una nul·la presència social. El fet que el debat restés confinat en la cúpula no va poder ser més favorable per a Stalin, a la qual cosa cal afegir els nombrosos errors de Trotski, qui va infravalorar el seu rival fins al final. El pragmatisme de Stalin va servir per reforçar el consens de l'aparell vers el seu lideratge, ja que Trotski i Zinoviev eren considerats molt impulsius i sectaris, malgrat el seu prestigi intel·lectual, per la qual cosa les oposicions internes del partit bolxevic van ser víctimes de la seva manera de fer política, centrada en debats molt ideològics allunyats de les preocupacions socials i amb un estil molt elitista i fins i tot conspiratiu de conducta.

En qualsevol cas, el debat sobre la "revolució permanent" (Trotski) i el "socialisme en un sol país" (Stalin) va ser l'última discussió oberta en el si de la cúpula bolxevic, que es va produir en un context internacional desfavorable per a l'URSS. Això contribueix a explicar que

el gruix del partit bolxevic s'alineés amb Stalin, que ofería seguretat enfront de l' "aventurerisme" dels seus rivals.

Tot refugiant-se en el culte formal al leninisme i amb un acusat pragmatisme polític, Stalin va imposar un estil de debat que desqualifica, tergiversa i afirma sense demostrar; de manera que les diferències teòriques encobrissin lluites pel poder revestides d'ideologia. L'única aportació teòrica de cert relleu de Stalin és la seva coneguda asserció del "socialisme en un sol país", resultat pragmàtic que fonia retòrica leninista, raó d'estat soviètica i nacionalisme rus.

Stalin estava convençut de les possibilitats autàrquiques de Rússia, cosa que explica el recurs a aquesta fórmula per revestir ideològicament els interessos operatius de l'aparell bolxevic. Aquesta teoria s'acabaria imposant de manera autoritària, i després seria presentada oficialment com una "aportació científica genial" de Stalin que serviria no sols per consolidar-lo a l'URSS, sinó també per projectar el seu ideari sobre tot el moviment comunista internacional, ja que es considerava una tasca de tots els

comunistes del món la defensa incondicional de la "pàtria del socialisme".

Els arguments de Stalin assenyalaren la recuperació relativa del capitalisme, la necessitat de reconstruir Rússia sobre la base del poder soviètic i la possibilitat de culminar en solitari la transició al socialisme atès el seu enorme potencial.

Per a això era necessari reforçar l'estat —en contra de la previsió de Karl Marx a propòsit de la transició—, per tal de combatre tots els enemics del sistema (des dels imperialistes fins els "traïdors quintacolumnistes"). Aquesta tesi es mantindrà fins i tot després de sostenir que el socialisme ja estava construït a l'URSS (afirmació de Stalin l'any 1936), ja que la contrarevolució sempre aguaita.

L'estat de Stalin. En la teoria estalinista no hi ha cap més model d'estat socialista que el soviètic, convertit així en paràmetre obligatori per al moviment comunista internacional: s'afirma que el socialisme consisteix en l'estatalització dels mitjans de producció i canvi, amb la qual cosa s'identifica un mitjà possible amb la meta o fi que es vol atènyer.

El viratge radical de 1929 va suposar la fi de la NEP i un enduriment creixent del sistema en tots els ordres, amb la col·lectivització agrària forçosa i la industrialització pesant accelerada des del primer pla quinquennal. L'operació va tenir un terrible cost social i va exigir una repressió de masses sense precedents, la qual cosa va consolidar una estructura burocràtica enorme i despòtica. El fosc assassinat de Serguei Kírov (secretari del partit a Leningrad) va ser el pretext i el detonant de les grans purgues i dels judicis farsa de Moscou entre 1936 i 1938. Stalin, que havia derrotat políticament totes les faccions bolxevics a la fi dels anys vint, va optar per liquidar físicament gairebé tota la vella guàrdia bolxevic, el que comportà institucionalitzar el terror d'estat. En aquells processos es van escenificar "confessions" de delictes inversemblants i fantàstics "conjures" i "autocrítiques", a les quals es van prestar gairebé tots els exdirigents bolxevics imputats per tal de fer un servei suprem al partit.

Al capdavant, pràcticament tota la direcció leninista va ser acusada de "cul-

A l'esquerra, ciutadans de Berlín Est celebren, el desembre de 1949, el setantè aniversari de Stalin. A la dreta, Winston Churchill, Harry Truman i el mateix Ióssif Stalin, durant un descans de la transcendental conferència de Potsdam, celebrada del 17 de juliol al 2 d'agost de 1945, al poc d'acabar-se la Segona Guerra Mundial.

pable", una situació que feia ben incomprendible la revolució d'octubre, perquè —des del punt de vista estalinista— aquells dirigents sempre havien estat traïdors.

Amb la consolidació de l'estalinisme les dificultats soviètiques van atribuir-se a la permanent "conspiració" dels enemics del sistema ja que, a mesura que s'avançava en la construcció del socialisme, augmentarien les resistències dels contrarevolucionaris; d'aquí la intensificació de la "lluita de classes", és a dir, de la repressió, i, alhora, la necessitat de reforçar la cohesió monolítica del partit per "desemmascarar" i literalment "escapçar" els enemics infiltrats. Aquesta línia s'imposà també en la Internacional Comunista, que es va acabar convertint en un instrument de la política exterior soviètica, sotmesa a bruscs viratges i depuracions segons les circumstàncies.

El nou viratge del "pacte de no agressió" subscrit amb l'Alemanya nazi va confirmar el descarat pragmatisme estalinista, acord que va permetre l'ampliació territorial de l'URSS (països bàltics, Carèlia, Moldàvia). La invasió alemanya l'any 1941 va agafar completament per sorpresa Stalin, desbordat al principi per l'espectacular *blitzkrieg* nazi, i només la immensitat territorial, la vasta població i els recursos abundants van permetre a l'URSS resistir i, finalment, invertir el curs de la guerra amb enormes pèrdues humanes i materials. Stalin va presentar la guerra com "patriòtica", i no va dubtar a recuperar les tradicions històriques russes, incloent-hi la religió ortodoxa i la "grandesa" dels tsars. La victòria final va donar un enorme prestigi a l'URSS i a Stalin, el paper del qual s'incrementaria al màxim a partir de les grans conferències internacionals en les quals es va pactar el destí d'Europa i el repartiment de les zones d'influència (Ialta i Potsdam).

L'apogeu i fi de l'estalinisme. Els últims anys de Stalin coincideixen amb l'apogeu del seu poder: a l'URSS pobles complets van ser deportats, acusats de "col·laboracionistes" (els txetxens, sobretot) i a l'Europa de l'Est la imposició del sistema estalinista va liquidar el pluralisme inicial de les "democràcies po-

pulars". Així, es va accentuar l'obsessió persecutòria, i Stalin va emprendre noves depuracions. El XIX Congrés del PCUS (1952) va significar l'apoteosi de Stalin, però, per primer cop, el "pare dels pobles soviètics" no va pronunciar l'informe general (ho va fer Georgi Málénkov), símptoma demostratiu que perdia facultats. Els guanyadors del Congrés van ser, naturalment, els alts quadres de la *nomenklatura* estalinista, però ja no procedien de l'entorn immediat del dictador i això va permetre paralitzar el darrer intent de Stalin de desencadenar una nova purga (la "conjura dels metges").

La defunció del secretari general del Comitè Central del PCUS, president del consell de ministres de l'URSS i generalíssim de l'exèrcit soviètic, l'any 1953, va representar una autèntica commoció popular, perquè l'omnipresència de Stalin havia assolit un nivell tal que la seva mort va produir una sensació de gran buidor i fins i tot de pànic; no obstant això, només tres anys després, Khrushov elaborava el seu famós "Informe secret" al voltant dels crims duts a terme per Stalin.

El totalitarisme estalinista. La teoria de Stalin, en si mateixa considerada, està mancada de tot interès científic pel seu esquematisme vulgar i dogmàtic, però el seu estudi resulta fonamental perquè va constituir el credo obligatori de l'estat soviètic i del moviment comunista internacional. Hi ha elements tant de continuïtat com de ruptura entre Lenin i Stalin: els eneix el principi del "partit dirigent" i el "centralisme democràtic", però els separa el "culte a la personalitat" i la visió de la revolució mundial, i pel que fa a l'ús de la repressió les diferències són de grau. Per a situar el debat sobre la naturalesa del "socialisme real" és convenient caracteritzar de manera històrica la revolució bolxevic, tot prescindint de la mítica definició "socialista" que van imposar els dirigents soviètics. La revolució russa va ser una revolta camperola dirigida per les ciutats i, més exactament, per un decidit partit d'avantguarda que, en consolidar-se en el poder, va generar un sistema de dominació burocràtica sense precedents.

L'estalinisme es pot qualificar com una variant específica del totalitarisme, ja que, a mesura que el seu poder es va anar reforçant, va asfixiar qualsevol pluralisme i el partit bolxevic va anar intervenint en les més diverses esferes de la vida social, amb la imposició d'una ideologia oficial única i depuracions periòdiques generalitzades. L'estalinisme reuneix totes les característiques del model totalitari: partit únic omnipresent, ideologia oficial única excloent, sindicat únic subordinat, monopoli absolut dels mitjans de comunicació de masses, lideratge carismàtic incontestable, policia política sempre vigilant i estatalització centralitzada de l'economia. De tal manera que, com digué el mateix Trotski a l'exili: "Stalin pot dir justificadament: 'La societat sóc jo'."

En conclusió, el destí de la revolució d'octubre no va poder ser més tràgic, aniquilada per una espècie de "despotisme asiàtic" contemporani concretat en la figura de Stalin que, alhora que va arruïnar el comunisme com a projecte emancipador, va construir un estat burocraticomilitar destinat a ser una de les dues grans superpotències mundials durant prop de mig segle.

Amb tot, no deixa de sorprendre —a propòsit del judici històric— que, avui dia, així com resultaria del tot inimaginable que un local recreatiu pogués denominar-se "Gestapo", no suscití un rebuig semblant un altre anomenat "KGB". D'aquesta manera, sembla que l'estalinisme és menys repulsiu que el nazisme, cosa que evidència que tant la decisiva contribució soviètica a la derrota dels feixismes com les seves bases ideològiques teòricament racionals (malgrat el seu manifest ús irracional) mereixen un judici històric menys negatiu.

Una anàlisi empírica dels horrors del Gulag hauria de posar, per fi, les coses al seu lloc i, sense assimilar, sense més, estalinisme i nazisme, mostrar que es tracta de les dues formes més genuïnes del model totalitari que ha patit el segle XX.

Cesàreo R. Aguilera de Prat
Catedràtic de Ciència Política
de la Universitat de Barcelona